

Bożena Klos*

Czas pracy w Polsce na tle innych państw członkowskich Unii Europejskiej

Working time in Poland and other EU member states: The article looks at various issues related to the length of working time across the European Union. First, the regulations concerning working time (daily, weekly, annually hours etc.) stipulated by labour law in Poland and other EU member states are covered. Next, the author discusses the data on average hours actually worked per person in employment. The figures are broken down by various demographic and occupational characteristics (sex, professional status, full-time work, part-time work etc.).

Słowa kluczowe: *czas pracy, Polska, rynek pracy, UE, zatrudnienie*
Keywords: *working time, Poland, labour market, EU, employment*

* Specjalista ds. społecznych w Biurze Analiz Sejmowych;
e-mail: bozena.klos@sejm.gov.pl

Wstęp

Czas pracy to pierwszy unormowany, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym, element prawa pracy. W 1802 r. w Wielkiej Brytanii został przyjęty The Factory Health and Morale Act, a w 1919 r. uchwalono konwencję nr 1 Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) dotyczącą czasu pracy (w przemyśle). Regulacje te polegały na zmniejszeniu dopuszczalnego wymiaru czasu pracy: prawo angielskie wprowadziło ograniczenia w zatrudnianiu młodocianych, a konwencja MOP ustanowiła standard 8-godzinny dzień pracy i 48-godzinny tydzień pracy¹.

Współcześnie czas pracy jest przedmiotem rozbudowanych regulacji prawnych w poszczególnych krajach (przepisy ogólne i sektorowe zawarte

¹ *Czas pracy*, L. Florek (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 11.

w aktach prawa powszechnie obowiązującego i w układach zbiorowych) i na poziomie międzynarodowym (konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy, ustawodawstwo Unii Europejskiej). Przepisy prawa międzynarodowego wyznaczają minimalne standardy wymiaru czasu pracy. Ich zasadniczym celem – tak jak ustawodawstw krajowych – pozostaje ochrona zdrowia i bezpieczeństwa pracowników. Regulacje prawne w wielu krajach stanowią tylko ramy dla kształtowania czasu pracy, bowiem obowiązujące normy czasu pracy są wynikiem negocjacji pracodawców ze związkami zawodowymi.

Poza funkcją ochronną przepisy prawne pełnią także funkcję organizacyjną, muszą zagwarantować pracodawcy możliwość efektywnej organizacji procesu pracy. Pracodawcy więc pozostawia się wybór systemu czasu pracy, w ramach którego zostanie wykorzystany fundusz czasu pracy pracownika wynikający z wymiaru zatrudnienia, prawo do ustalania rozkładu czasu pracy i w określonych przypadkach długości okresów rozliczeniowych².

Ostatnie dwie dekady były okresem zasadniczych zmian na europejskim rynku pracy, które wyraźnie wpłynęły na ogólną długość i rozkład czasu pracy. Nastąpił ogólny spadek łącznego czasu pracy oraz duże zróżnicowanie czasu pracy pomiędzy grupami pracowników w wyniku zwiększenia się odsetka pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy, zmniejszenia liczby osób pracujących powyżej 48 godzin tygodniowo i spadku liczby godzin pracy ustalanych w układach zbiorowych. Inna zauważalna tendencja to stopniowe odchodzenie od standaryzacji indywidualnego wymiaru czasu pracy, który coraz bardziej jest zróżnicowany w ciągu roku lub w ciągu całego życia zawodowego pracownika i podlega coraz większej elastyczności³.

Zmiany w rzeczywistości przepracowanym czasie pracy w państwach członkowskich Unii Europejskiej odzwierciedlają zjawiska strukturalne w gospodarce i zatrudnieniu, takie jak: wzrost znaczenia usług kosztem produkcji, zwiększenie wydajności pracy w wyniku postępu technologicznego, rosnąca konkurencja między przedsiębiorstwami w warunkach globalizacji oraz wzrost zatrudnienia kobiet. Nie bez znaczenia jest też indywidualizacja stylu życia i związana z nim zmiana preferencji w zakresie relacji czasu pracy i czasu wolnego. Wskazane czynniki o charakterze strukturalnym i kulturowym uzupełniają czynniki koniunkturalne związane z cyklami gospodarczymi w gospodarce rynkowej. Skracanie czasu pracy jest jednym z narzędzi wykorzystywanych do ochrony miejsc pracy.

² A. Sobczyk, *Zasady prawnej regulacji czasu pracy*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2005, s. 30–39.

³ *Working time in the EU*, European Foundations of the Improvement of Living and Working Conditions, 2012, <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/45/en/1/EF1145EN.pdf> [dostęp: 10 sierpnia 2013 r.].

Czas pracy nieustannie stanowi newralgiczny problem stosunków pracy. Zarządzanie czasem pracy jest obecnie coraz ważniejszym elementem strategii konkurencyjnej przedsiębiorstw i jego uelastycznienie stanowi podstawowy postulat pracodawców. W polityce Unii Europejskiej zmiany w organizacji czasu pracy traktuje się również jako istotny element poprawy równowagi między pracą zawodową a życiem prywatnym, poprzez wprowadzanie takich rozwiązań uelastyczniających czas pracy, które zaspokajają potrzeby pracowników.

Problematyka czasu pracy zawiera wiele zagadnień, które mają szeroki kontekst prawny, ekonomiczny, społeczny i polityczny. Niniejszy artykuł ogranicza się tylko do wybranych kwestii. Celem jego jest charakterystyka standardów czasu pracy oraz tendencji w zakresie faktycznie przepracowanego czasu pracy w Polsce na tle innych państw członkowskich Unii Europejskiej w latach 2004–2012. Przedmiotem analizy jest długość czasu pracy i jego zróżnicowanie według takich zmiennych, jak: praca w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy, płeć, status zatrudnienia i zawód. Taka analiza stanu faktycznego powinna być użyteczna dla debaty publicznej na temat czasu pracy w Polsce.

W pierwszej części artykułu przedstawiono podstawowe standardy w zakresie czasu pracy w prawie Unii Europejskiej oraz w państwach członkowskich UE na podstawie opracowań Europejskiego Obserwatorium Stosunków Przemysłowych (European Industrial Relations Observatory, EIRO). Obserwatorium koncentruje swoją uwagę przede wszystkim na efektach negocjacyjnego trybu ustalaniu wymiaru czasu pracy. Obliczany przez EIRO przeciętny wynegocjowany wymiar czasu w tygodniu skonfrontowano ze standardami określonymi w regulacjach prawnych.

Druga część artykułu poświęcona jest zagadnieniu przepracowanego czasu pracy na podstawie danych Eurostatu i Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD). Baza danych Eurostatu z wynikami „Europejskiego badania siły roboczej” (Labour Force Survey, LFS) zawiera bogate informacje na temat przepracowanej liczby godzin według różnych cech demograficznych i zawodowych pracujących oraz czasu pracy w niestandardowych godzinach pracy. Wyniki tych badań są rzadko szczegółowo opracowywane i szerzej upowszechniane, w publikacjach najczęściej przywołuje się najbardziej ogólne dane dla potrzeb porównań międzynarodowych. W artykule, ze względu na ograniczoną objętość publikacji, również nie wykorzystano wszystkich możliwości charakterystyki zróżnicowania czasu pracy, jakie daje baza danych Eurostatu.

Dane statystyki europejskiej mają istotną wadę – nie są obliczane przeciętne wartości dla nowych państw członkowskich (UE-12, obecnie

UE-13), tak jak dla starych państw członkowskich (UE-15). Z powyższych względów analiza porównawcza tendencji w kształtowaniu się faktycznie przepracowanego czasu pracy ograniczona jest do porównania danych dla Polski ze średnią dla całej Unii (UE-27) i dla starych państw członkowskich (UE-15). Aby bliżej scharakteryzować sytuację w Polsce, w tym także na tle krajów Europy Środkowo-Wschodniej ze względu na podobny poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego i historię tego rozwoju, odniesiono się do szczegółowych danych statystycznych z 2012 r.

Podstawowe normy czasu pracy i odpoczynku w regulacjach Unii Europejskiej i państw członkowskich UE

Wymiar czasu pracy i odpoczynku w prawie Unii Europejskiej

Państwa członkowskie Unii Europejskiej w zakresie czasu pracy związane są zasadami wyrażonymi w art. 31 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej⁴ oraz postanowieniami dyrektywy 2003/88/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 4 listopada 2003 r. dotyczącej niektórych aspektów organizacji czasu pracy (Dz.Urz. UE L 299 z 18 listopada 2003 r., s. 9). Podstawę prawną dyrektywy stanowi art. 153 ust. 1 lit. a Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) dotyczący polepszania środowiska pracy w celu ochrony zdrowia i bezpieczeństwa pracowników.

Przepisy dyrektywy dosyć szczegółowo określają standardy dotyczące maksymalnego tygodniowego wymiaru czasu pracy, okresów dobowego i tygodniowego odpoczynku, przerw w pracy, płatnego corocznego urlopu, a także pracy w porze nocnej i w systemie zmianowym oraz okresów rozliczeniowych do obliczania tygodniowego odpoczynku i maksymalnego tygodniowego wymiaru czasu pracy.

Czas pracy został zdefiniowany jako: *każdy okres, podczas którego pracownik pracuje, jest do dyspozycji pracodawcy oraz wykonuje swoje działania lub spełnia obowiązki, zgodnie z przepisami krajowymi lub praktyką krajową.*

Według postanowień dyrektywy pracownik ma prawo do:

- maksymalnego tygodniowego wymiaru czasu pracy, łącznie z pracą w godzinach nadliczbowych, nieprzekraczającego 48 godzin,

⁴ Art. 31. *Należyte i sprawiedliwe warunki pracy*

1. *Każdy pracownik ma prawo do warunków pracy szanujących jego zdrowie, jego bezpieczeństwo i godność.*

2. *Każdy pracownik ma prawo do ograniczenia maksymalnego wymiaru czasu pracy, do okresów dziennego i tygodniowego odpoczynku oraz do corocznego płatnego urlopu.*

- minimalnego dobowego odpoczynku w wymiarze 11 nieprzerwanych godzin w ciągu 24 godzin,
- minimalnego tygodniowego nieprzerwanego okresu odpoczynku w wymiarze 24 godzin w ciągu 7 dni oraz odpoczynku dobowego w wymiarze 11 godzin (łącznie 35 godzin),
- przerwy na odpoczynek, w przypadku gdy dzień roboczy jest dłuższy niż 6 godzin,
- corocznego płatnego urlopu w wymiarze co najmniej 4 tygodni.

Tygodniowe normy czasu pracy i wypoczynku muszą być spełnione w ramach okresów rozliczeniowych, które wynoszą:

- 14 dni dla tygodniowego okresu wypoczynku,
- 4 miesiące dla maksymalnego tygodniowego wymiaru czasu pracy.

W drodze układów zbiorowych oraz porozumień między partnerami społecznymi możliwe są odstępstwa od wyżej wskazanych zasad obliczania tygodniowego wymiaru czasu pracy. Odstępstwa mogą być stosowane:

- jeżeli wymiar czasu pracy nie jest mierzony i/lub nieokreślony z góry oraz szczególnie w przypadku pracowników zarządzających lub innych osób posiadających autonomiczną właściwość do podejmowania decyzji, pracowników przedsiębiorstw rodzinnych oraz pracowników pełniących obowiązki podczas ceremonii w kościołach oraz wspólnot religijnych,
- gdy miejsce pracy pracownika oraz jego miejsce zamieszkania są odległe od siebie, włącznie z pracą na urządzeniach oddalonych od brzegu,
- w zakresie bezpieczeństwa oraz nadzoru w celu ochrony mienia oraz osób,
- potrzeby zapewnienia ciągłości usług, takich jak usługi odnoszące się do leczenia w szpitalach, rolnictwa czy usług prasowych i informacyjnych,
- możliwych do przewidzenia działań szczególnie w zakresie rolnictwa, turystyki albo usług pocztowych oraz w przypadku osób wykonujących pracę w transporcie kolejowym.

Okresy rozliczeniowe czasu pracy nie mogą przekraczać 6 miesięcy lub w drodze układów zbiorowych – 12 miesięcy. Przepisy dyrektywy w ten sposób dostosowują regulacje do potrzeb przedsiębiorstw i gospodarki, ale jednocześnie wskazują, że muszą być należnie poszanowane ogólne zasady ochrony bezpieczeństwa i zdrowia pracowników. Warunkiem wydłużenia

okresu rozliczeniowego tygodniowego wymiaru czasu pracy jest przyznawanie wyrównawczego odpoczynku według zasad wskazanych w dyrektywie lub zasad ustalonych w drodze układów zbiorowych i porozumień między partnerami społecznymi.

Dyrektywa dopuszcza także możliwość zezwolenia pracodawcy na przekroczenie 48-godzinnego limitu tygodniowego czasu pracy, pod warunkiem że pracownik wyrazi na to zgodę, a w razie odmowy nie będzie „karany” przez pracodawcę.

W odrębny sposób została uregulowana praca w porze nocnej. Pora nocna oznacza każdy okres nie krótszy niż siedem godzin, określony w przepisach krajowych, który musi obejmować, w każdym przypadku, okres pomiędzy północą i godziną 5 rano. Praca nocna nie może przekraczać przeciętnie ośmiu godzin w okresie 24-godzinnym, a pracownicy objęci są szczególną ochroną (uprawnienie do bezpłatnego badania lekarskiego przed ich przydzieleniem do pracy w porze nocnej i po nim, w regularnych odstępach czasu; dostosowanie organizacji pracy do pracownika, w szczególności w celu złagodzenia monotonii pracy oraz pracy o określonym rytmie; obowiązek pracodawcy poinformowania o zatrudnieniu pracownika w porze nocnej odpowiednich organów służby zdrowia i bezpieczeństwa w miejscu pracy). Praca w porze nocnej związana ze szczególnym niebezpieczeństwem albo związana z obciążeniem fizycznym lub psychicznym co do zasady objęta jest przepisami krajowymi, praktyką krajową albo układami zbiorowymi.

Ponadto dyrektywa zawiera postanowienia szczególne dotyczące pracowników wykonujących pracę w trasie i pracę na urządzeniach oddalonych od brzegu, pracowników na pokładach morskich statków rybackich oraz lekarzy stażystów.

W przepisach dyrektywy zwraca uwagę mocno akcentowany aspekt ochrony zdrowia i bezpieczeństwa pracowników, a także nadanie układom zbiorowym oraz porozumieniom partnerów społecznych na różnych szczeblach dużej roli w kształtowaniu czasu pracy.

Tygodniowy i dzienny wymiar czasu pracy w państwach członkowskich UE

W roku 2012 wśród państw członkowskich UE przeważały państwa (19 państw), w których tygodniowy wymiar czasu pracy został określony ustawowo na poziomie 40 godzin z możliwością jego wydłużenia do 48 godzin. Wyjątek stanowiły: Łotwa (wydłużenie maksymalnie do 42 godzin), Austria (do 50 godzin), Szwecja (do 52 godzin) i Węgry (do 60 godzin).

Drugą grupę tworzyło 5 krajów, które zgodnie z dyrektywą przyjęły 48-godzinny tydzień pracy (Dania, Holandia, Irlandia, Malta i Wielka Bry-

tania). Odmienne uregulowania miały: Belgia (38 godzin), Francja (35 godzin) oraz Niemcy, w których regulowany jest raczej maksymalny dzienny wymiar czasu pracy. Tygodniowy czas pracy w Niemczech wynosi średnio 39 godzin (4 dni po 8 godzin i 7 godzin w piątek).

Pod względem dziennego wymiaru czasu pracy regulacje prawne były w 2012 r. bardziej zróżnicowane. W 16 krajach obowiązywał 8-godzinny dzień pracy, a w pozostałych wahał się od 7 godzin we Francji do 13 godzin w Danii, Irlandii, Włoszech, Wielkiej Brytanii i na Cyprze. Porównanie danych za 2012 r. z danymi za 2004 r.⁵ wskazuje, że w okresie tym przeważała tendencja do obniżenia dziennego wymiaru czasu pracy (grupa krajów z 8-godzinnym dniem powiększyła się o 5 krajów) niż zwiększania tego wymiaru (tylko jeden kraj).

W większości państw UE obowiązujący tygodniowy wymiar czasu pracy był określany w drodze układów zbiorowych lub porozumień pomiędzy przedstawicielami pracowników i pracodawców na szczeblu ogólnokrajowym lub sektorów gospodarki i grup pracowników. Tylko w sześciu krajach był ustalony wyłącznie przez regulacje prawne.

Negocjacje dotyczące czasu pracy pomiędzy przedstawicielami pracowników i pracodawców są prowadzone głównie w starych państwach członkowskich (UE-15). Wśród nowych państw członkowskich nie jest tak mocno ugruntowana tradycja uzgadniania wymiaru czasu pracy w drodze porozumień i układów zbiorowych. Generalnie wynegocjowany w 2012 r. przeciętny tygodniowy wymiar czasu pracy był krótszy niż ustawowe normy (z wyjątkiem Francji). W przypadku Grecji, Węgier i Malty wyniki negocjacji nie różniły się od ustawowo określonego tygodniowego wymiaru czasu pracy (40 godzin). Brak jest danych dla Bułgarii, w której negocjacje prowadzone były tylko w niektórych gałęziach gospodarki i kraj ten nie został uwzględniony w opracowaniu EIRO.

W tabeli 1 zaprezentowano obowiązujące w 2012 r. standardy czasu pracy w poszczególnych państwach członkowskich według kryterium liczby godzin pracy w tygodniu: od najniższej do najwyższej.

Według obliczeń EIRO wynegocjowany przeciętny tygodniowy wymiar czasu pracy w 2012 r. w starych państwach członkowskich Unii Europejskiej wyniósł średnio 37,6 godziny, natomiast w nowych państwach członkowskich 39,7 godziny. W latach 2004–2012 zwiększyło się zróżnicowanie pomiędzy obu grupami krajów ze względu na przeciwstawne tendencje: w krajach UE-15 przeciętny tygodniowy wymiar czasu pracy zmniejszył

⁵ Zob. *Working time developments – 2004*, www.eurofound.europa.eu/eiro/studies [dostęp: 10 sierpnia 2013 r.].

Tabela 1. Tygodniowy i dzienny wymiar czasu pracy w 2012 r. (godziny)

Kraj	Tygodniowy wymiar czasu pracy		Dzienny wymiar czasu pracy określony ustawowo
	ustalony w negocjacjach zbiorowych*	określony ustawowo	
Francja	35,6	35,0	7,0
Dania	37,0	48,0	13,0
Holandia	37,1	48,0	9,0
Szwecja	37,3	40,0	8,0
Finlandia	37,5	40,0	8,0
Wielka Brytania	37,6	48,0	13,0
Niemcy	37,7	39,0	8,0
Belgia	37,8	38,0	8,0
Cypr	38,0	40,0	13,0
Czechy	38,0	40,0	12,0
Włochy	38,0	40,0	13,0
Hiszpania	38,3	40,0	9,0
Austria	38,8	40,0	8,0
Portugalia	38,9	40,0	8,0
Słowacja	38,9	40,0	8,0
Irlandia	39,0	48,0	13,0
Grecja	40,0	40,0	8,0
Węgry	40,0	40,0	8,0
Malta	40,0	48,0	12,5
Rumunia	40,0	40,0	8,0
Bułgaria	bd.	40,0	8,0
Estonia	-	40,0	8,0
Łotwa	-	40,0	8,0
Litwa	-	40,0	8,0
Luksemburg	-	40,0	8,0
Polska	-	40,0	8,0
Słowenia	-	40,0	10,0

* Przeciętny wynegocjowany tygodniowy wymiar czasu pracy.

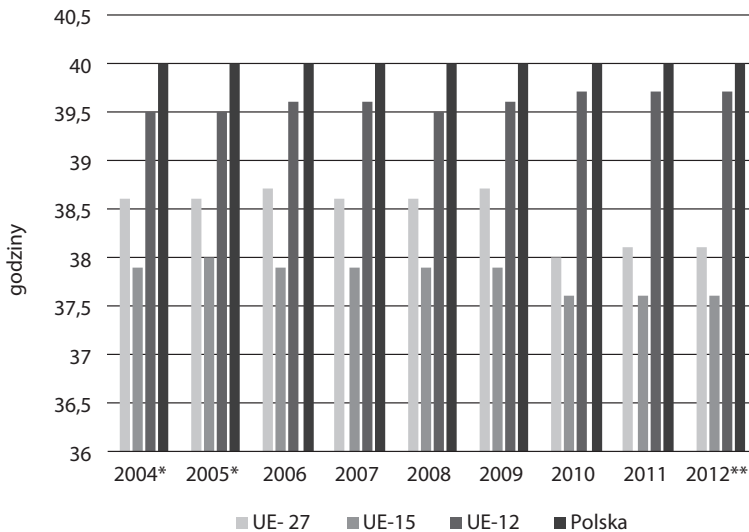
Źródło: na podstawie *Development in collectively agreed working time 2012*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn1305017s/> [dostęp: 10 sierpnia 2013 r.].

się, a w krajach UE-12 wzrósł (wykres 1). Różnica zwiększyła się z 1,6 godziny do 2,1 godziny.

W Polsce czas pracy regulują przepisy Kodeksu pracy. Czas pracy nie może przekraczać 8 godzin na dobę i przeciętnie 40 godzin tygodniowo w przeciętnie 5-dniowym tygodniu pracy w przyjętym okresie rozliczeniowym co do zasady nieprzekraczającym 4 miesięcy⁶. Pracownikowi przy-

⁶ Od dnia 23 sierpnia 2013 r. obowiązują przepisy umożliwiające przedłużenie okresu rozliczeniowego do 12 miesięcy na podstawie ustawy z 12 lipca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz ustawy o związkach zawodowych (Dz.U. poz. 896).

Wykres 1. Wynegocjowany przeciętny tygodniowy wymiar czasu pracy w latach 2004–2012

* Dane dla UE-15 łącznie z Norwegią.

** Dane dla UE-28 i UE-13.

Źródło: na podstawie *Working time developments 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012*, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies> [dostęp: 10 sierpnia 2013 r.].

sługuje w każdej dobie prawo do co najmniej 11 godzin nieprzerwanego odpoczynku (art. 129 § 1 ustawy z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. z 1998 r. nr 21, poz. 94, ze zm.). Na tle państw europejskich Polska pod względem podstawowych standardów czasu pracy nie wyróżnia się szczególnymi regulacjami. Biorąc pod uwagę wymiar tygodniowego czasu pracy ustalany w innych krajach UE w drodze negocjacji pomiędzy partnerami społecznymi, obowiązujący w Polsce na podstawie regulacji prawnych standard 40-godzinny tydzień pracy sytuuje nas wśród krajów o najwyższym wymiarze czasu pracy w tygodniu.

Roczny wymiar czasu pracy w państwach członkowskich Unii Europejskiej

Roczny wymiar czasu pracy – poza tygodniowym wymiarem, ustalonym w negocjacjach zbiorowych lub w regulacjach prawnych – kształtuje także długość urlopu wypoczynkowego wynegocjowanego w układach zbiorowych/ustalonego w regulacjach prawnych oraz liczba dni świątecznych w poszczegól-

Tabela 2. Przeciętny roczny wymiar czasu pracy ustalony w negocjacjach zbiorowych w 2012 r.

Wyszczególnienie	Roczny czas pracy brutto* (godziny)	Czas wolny od pracy			Roczny czas pracy netto** (godziny)
		Ogółem (godziny)	w tym		
			urlop wypoczynkowy (dni)	święta (dni)	
Estonia	2 080,0	224,00	20***	8	1 856,00
Węgry	2 080,0	232,00	20***	9	1 848,00
Litwa	2 080,0	232,00	20***	9	1 848,00
Polska	2 080,0	232,00	20***	9	1 848,00
Rumunia	2 080,0	232,00	21***	8	1 848,00
Łotwa	2 080,0	240,00	20***	10	1 840,00
Bułgaria	2 080,0	248,00	20***	11	1 832,00
Grecja	2 080,0	256,00	23***	9	1 824,00
Słowenia	2 080,0	256,00	20***	12	1 824,00
Luksemburg	2 080,0	272,00	25	9	1 808,00
Malta	2 080,0	296,00	24***	13	1 784,00
Irlandia	2 028,0	249,60	24	8	1 778,40
Portugalia	2 022,8	248,96	22***	10	1 773,84
Słowacja	2 022,8	264,52	20	14	1 758,28
Cypr	1 976,0	235,60	20***	11	1 740,40
Belgia	1 965,6	226,80	20***	10	1 738,80
Hiszpania	1 991,6	260,44	22***	12	1 731,16
Austria	2 017,6	287,12	25***	12	1 730,48
Czechy	1 976,0	266,00	25	10	1 710,00
Wielka Brytania	1 955,2	253,424	24,7	9	1 701,776
Holandia	1 929,2	230,02	25	6	1 699,18
Finlandia	1 950,0	262,50	25	10	1 687,50
Szwecja	1 939,6	253,54	25***	9	1 685,96
Włochy	1 976,0	296,40	28***	11	1 679,60
Niemcy	1 960,4	301,60	30	10	1 658,80
Dania	1 924,0	281,20	30	8	1 642,80
Francja	1 851,2	277,68	30***	9	1 573,52

* Tygodniowy wymiar czasu pracy x 52 tygodnie.

** Roczny wymiar czasu pracy po odliczeniu dni wolnych od pracy.

*** Ustawowy minimalny wymiar urlopu wypoczynkowego.

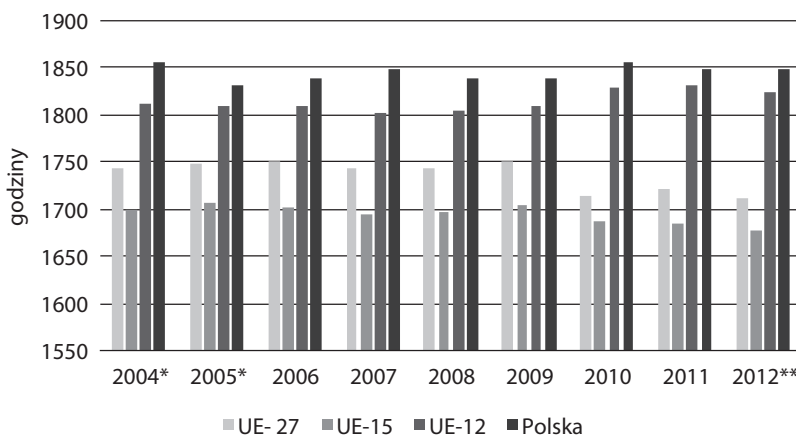
Źródło: *Development in collectively agreed working time 2012*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/t1305017s/> [dostęp: 10 sierpnia 2013 r.].

gólnych krajach. Wszystkie te czynniki powodują duże zróżnicowanie rocznego wymiaru czasu pracy na obszarze Unii Europejskiej: w 2012 r. w Estonii obowiązywało 1856 godzin, a we Francji – 1573,52 godziny. W przeliczeniu na standardowy 8-godzinny dzień pracy Estończyka obowiązywało 35 dni pracy więcej niż Francuza, a Polaka – 34 dni. Dokładne dane przedstawiono w tabeli 2, w której państwa członkowskie zostały uporządkowane według kryterium liczby godzin pracy: od najwyższej do najniższej.

Średni wymiar rocznego czasu pracy w starych państwach członkowskich (UE-15) wyniósł 1677,4 godziny, podczas gdy w nowych państwach (UE-13) wynosił około 1824 godziny. Przez cały okres 2004–2012 utrzymywał się zdecydowanie wyższy wymiar w nowych krajach UE (wykres 2).

W latach 2004–2009 wymiar rocznego czasu pracy nie podlegał dużym wahaniom na poziomie całej UE oraz w obu grupach państw członkowskich. Ale w 2010 r. wystąpiły inne tendencje w krajach UE-15 i UE-12: w nowych krajach średni wymiar czasu pracy wzrósł znacznie, a w starych znacznie spadł i do 2012 r. liczba godzin dalej systematycznie zmniejszała się. W rezultacie różnica w przeciętnym wymiarze rocznego czasu pracy pomiędzy starymi krajami członkowskimi a nowymi wzrosła z 111,8 godziny w 2004 r. do 146,1 godziny w 2012 r. i była najwyższa w analizowanym okresie.

Wykres 2. Przeciętny roczny wymiar czasu pracy (netto) ustalony w negocjacjach zbiorowych w latach 2004–2012

* Dane dla UE-15 łącznie z Norwegią.

** Dane dla UE-28 i UE-13.

Źródło: na podstawie *Working time developments 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012*, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies> [dostęp: 10 sierpnia 2013 r.]

Polska należy do krajów Unii Europejskiej o najwyższym wymiarze rocznego czasu pracy (2 miejsce w rankingu za 2012 r. wraz z Węgrami, Litwą i Rumunią i podobnie wysokie miejsca w całym analizowanym okresie od 2004 r.). Wyznaczony regulacjami prawnymi roczny czas pracy brutto wynosił niezmiennie 2080 godzin. Bez zmian pozostawał też minimalny wymiar urlopu wypoczynkowego (20 dni roboczych) i na niewielkie przesunięcia pozycji Polski wpływała tylko liczba dni świątecznych przypadających w danym roku kalendarzowym.

Faktyczny czas pracy

Dla analizy przepracowanego czasu pracy w tygodniu wykorzystano dane pochodzące z badania siły roboczej – LFS, prowadzonego kwartalnie we wszystkich państwach członkowskich UE⁷. Są to reprezentacyjne badania ankietowe gospodarstw domowych, których wyniki są uogólniane na populację generalną. Badania pokazują czas pracy respondentów w badanym tygodniu. Czas przepracowany obejmuje pracę w wymiarze obowiązującym daną grupę pracowników oraz w godzinach nadliczbowych niezależnie od tego, czy są to godziny płatne czy bezpłatne. Do liczby przepracowanych godzin nie wlicza się czasu dojazdu do pracy i przerwy na lunch⁸. W artykule analizą objęto średnioroczne dane dla całej populacji osób pracujących, tj. zgodnie z metodologią LFS dla wszystkich osób w wieku 15 lat i więcej⁹.

Analiza zróżnicowania czasu pracy według statusu oraz grup zawodowych została ograniczona do osób pracujących w pełnym wymiarze czasu pracy, albowiem dane te są bardziej reprezentatywne dla struktury zatrudnienia w Polsce i dla oceny jednostkowego obciążenia czasem pracy.

Dane Eurostatu uzupełniają dane OECD o przeciętnej liczbie przepracowanych godzin w roku przez jedną osobę pracującą. Przeciętna liczba godzin obejmuje pracujących na pełny i niepełny etat. Dane te obliczane są według innej metodologii: przeciętną liczbę przepracowanych godzin

⁷ W Polsce jest to „Badanie aktywności ekonomicznej ludności” – BAEL wykonywane cyklicznie przez GUS od roku 1992.

⁸ Zob. *EU labour force survey – methodology* http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/EU_labour_force_survey_-_methodology [dostęp: 8 sierpnia 2013 r.].

⁹ Do pracujących zalicza się osoby, które w okresie badanego tygodnia wykonywały przez co najmniej 1 godzinę pracę przynoszącą zarobek lub dochód bądź miały pracę, ale jej nie wykonywały z powodu choroby, urlopu macierzyńskiego lub wypoczynkowego albo z innych powodów, gdy przerwa w pracy wynosiła do 3 miesięcy lub powyżej 3 miesięcy, ale osoby te były pracownikami najemnymi i w tym czasie otrzymywały co najmniej 50% wynagrodzenia.

otrzymuje się przez podzielenie liczby przepracowanych godzin ogółem w roku w danym kraju przez przeciętną liczbę osób pracujących w tym kraju¹⁰. Dla celów niniejszego artykułu dane OECD wykorzystano jako dane uzupełniające dla analiz tendencji w czasie pracy w Polsce i pozycji Polski na tle innych państw.

Czas przepracowany w tygodniu ogółem i według pracy w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy

W Polsce przepracowany tygodniowy czas pracy w głównym miejscu pracy¹¹ w całym okresie 2004–2012 był wyższy niż przeciętne dla UE-27 i UE-15. Zarówno w Polsce, jak i na poziomie wszystkich państw członkowskich oraz starych państwach UE wystąpiła tendencja spadkowa liczby przepracowanych godzin. W 2012 r. w Polsce w ciągu tygodniu praca zajmowała średnio 39,4 godziny i czas pracy obniżył się w stosunku do 2004 r. o 1,2 godziny. Na poziomie UE-27 i UE-15 spadek był mniejszy i w rezultacie różnice pomiędzy przeciętnym przepracowanym czasem pracy w Polsce i w krajach UE uległy niewielkiemu zmniejszeniu, choć nadal pozostają duże: Polak w 2012 r. pracował przeciętnie o 3,4 godziny więcej niż osoba pracująca w Europie Zachodniej (wykres 3).

Generalnie faktyczny czas pracy w tygodniu jest wyższy w nowych państwach członkowskich, ale w starych krajach Unii, pomimo ogólnie niższej przeciętnej liczby godzin, występuje większe zróżnicowanie pomiędzy krajami, np. w 2012 r. Grecy przepracowali 40,9 godziny w tygodniu, a Holendrzy 31,5 godziny.

Polskę na tle państw Europy Środkowo-Wschodniej (UE-10) charakteryzowała w 2012 r. stosunkowo duża liczba godzin pracy, dłużej pracowali tylko Bułgarzy (40,1 godziny), Czesi (39,9 godziny) i Słowacy (39,5 godziny). Najkrótszy czas pracy odnotowano na Litwie (38,0 godzin).

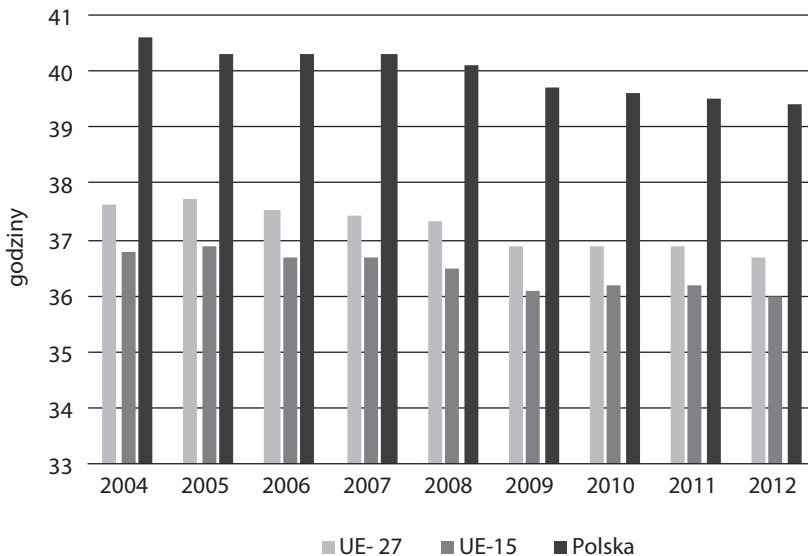
Wyżej omówione wyniki badań czasu pracy dotyczą ogółu osób pracujących, niezależnie od obowiązującego ich wymiaru czasu pracy. Struktura zatrudnienia według pracy w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy¹²

¹⁰ Zob. Online OECD Employment Database, <http://www.oecd.org/employment/emp/onlineoecdemploymentdatabase.htm#workingtime>.

¹¹ Główne miejsce pracy ustalane jest na podstawie subiektywnej oceny respondenta. W przypadku wątpliwości za główną pracę uznaje się tę, która zajmuje więcej czasu, a jeżeli prace zajmują taką samą ilość czasu, za pracę główną przyjmuje się tę, która przynosi wyższy dochód.

¹² Populacja osób pracujących w pełnym wymiarze czasu pracy i niepełnym wymiarze czasu pracy wyznaczana jest na podstawie deklaracji respondenta w odniesieniu do głównego miejsc pracy. *EU labour force survey-methodology*, <http://epp.eurostat>.

Wykres 3. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

Źródło: na podstawie danych Eurostatu *Average number of actual weekly hours of work in main job, by sex, professional status, full-time/part-time and occupation (hours)*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> [dostęp: 21 września 2013 r.].

w poszczególnych krajach wpływa na ogólną przeciętną liczbę przepracowanych godzin. Praca na niepełnym etacie jest szczególnie rozpowszechniona w starych państwach członkowskich – w 2012 r. pracowało tak 23,1% ogółu pracujących, a w całej Unii Europejskiej – 20,0%. Absolutnym rekordzistą jest Holandia – 49,8%, a następnie Wielka Brytania, Niemcy i kraje skandynawskie z wskaźnikami pomiędzy 27,2–25,0%. Z kolei w nowych państwach członkowskich w niepełnym wymiarze czasu pracy w 2012 r. zatrudnionych było 10,1% pracujących.

Polska należy do krajów o jednym z najniższych wskaźników zatrudnienia na niepełnym etacie – 7,9%, mniejszy odsetek charakteryzuje tylko Bułgarię (2,4%), Słowację (4,1%), Czechy (5,8%) i Węgry (7,0%)¹³. Niewiel-

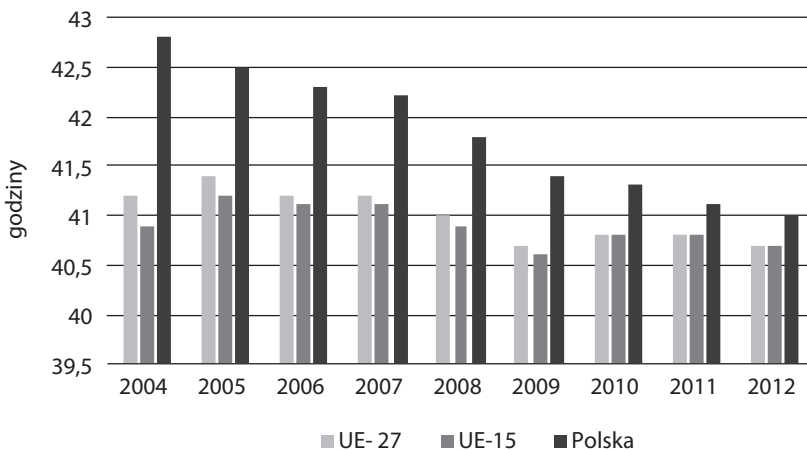
ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/EU_labour_force_survey_-_methodology [dostęp: 8 sierpnia 2013 r.].

¹³ *Part-time employment as percentage of total employment, by sex and age (%)*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppga&lang=en [dostęp: 15 września 2013 r.].

ki udział pracujących na niepełnym etacie w całkowitej liczbie pracujących wpływa więc w Polsce na podwyższenie przeciętnej liczby godzin pracy przypadającej na jedną osobę pracującą.

Analiza danych dla osób pracujących w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy pokazuje, że różnice między Polską a innymi krajami są znacznie mniejsze. W przypadku zatrudnienia na pełny etat w Polsce w latach 2004–2012 przeciętna liczba przepracowanych godzin była wyższa niż średnie dla UE-27 i UE-15. Ale w Polsce tendencja spadkowa była większa, co spowodowało istotne zbliżenie liczby godzin pracy do przeciętnych wielkości dla całej Unii Europejskiej i dla starych państw członkowskich. W 2012 r. Polak na cały etat przeciętnie pracował tylko o 0,3 godziny dłużej (wykres 4).

Wykres 4. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

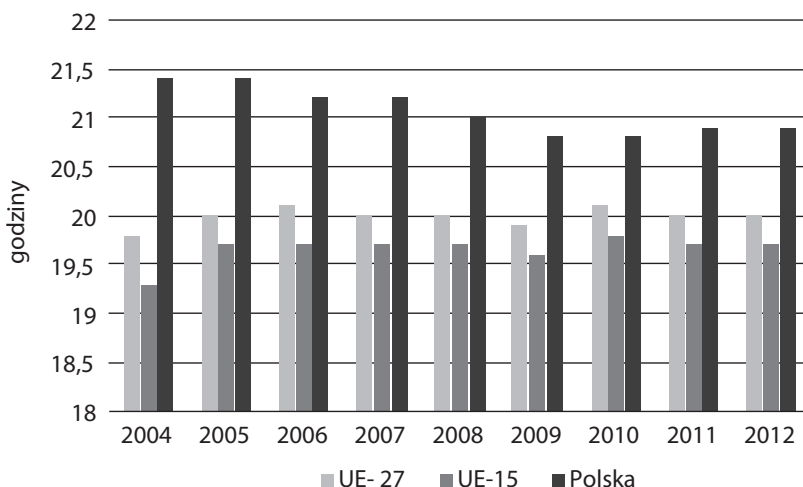
Źródło: jak pod wykresem 3.

Wśród krajów Europy Środkowo-Wschodniej w 2012 r. na cały etat dłużej niż Polacy pracowali jedynie Czesi (41,1 godziny). Tylko na Węgrzech i na Litwie przeciętna liczba godzin była poniżej 40 godzin (odpowiednio 39,6 i 39,8). W całej Unii najwięcej pracowali Grecy (42,6 godziny), a najmniej Finowie (38,7 godziny).

W przypadku pracy na niepełny etat różnica w liczbie przepracowanych godzin pomiędzy Polską a UE-27 i UE-15 również uległa istotnemu zmniejszeniu (wykres 5). W Polsce w analizowanym okresie odnotowano duży

spadek przeciętnej liczby przepracowanych godzin (1,5 godziny), podczas gdy przeciętne wielkości dla UE-27 i UE-15 niewiele wzrosły. W Polsce w 2012 r., podobnie jak w latach poprzednich, przeciętna liczba przepracowanych godzin na niepełny etat nadal była wyższa od średnich wartości dla całej UE i krajów Europy Zachodniej.

Wykres 5. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w niepełnym wymiarze czasu pracy (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

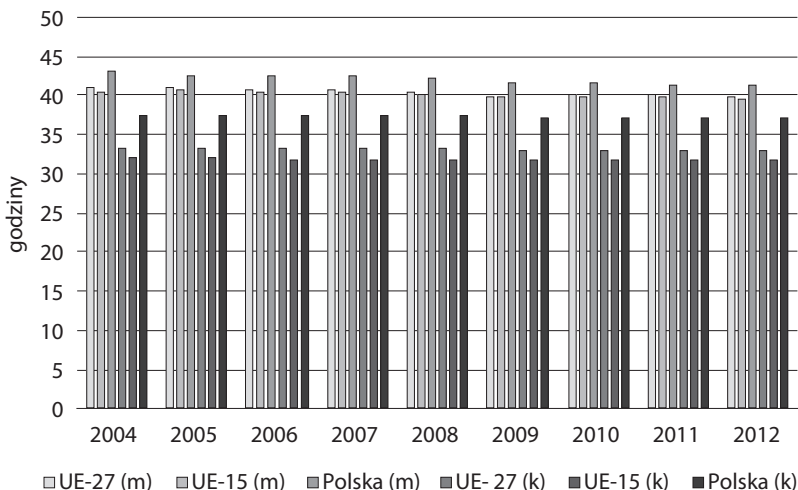

Źródło: jak pod wykresem 3.

Czas przepracowany w tygodniu według płci

Analizowane dane pokazują, że generalnie mężczyźni pracują więcej godzin niż kobiety i jest to bardzo silna prawidłowość występująca w latach 2004–2012 (wykres 6). Przeciętna liczba godzin przepracowanych w tygodniu przez kobiety i mężczyzn w latach 2004–2012 zmniejszyła się w Polsce oraz na poziomie średnich dla Unii Europejskiej. Pomimo że w każdym przypadku spadek był większy dla mężczyzn niż dla kobiet (np. dla mężczyzn w Polsce o 1,8 godziny, a dla kobiet o 0,4 godziny), to w 2012 r. utrzymało się duże zróżnicowanie ze względu na płeć, które w przypadku Polski wyniosło 4,1 godziny, a w krajach UE-15 aż 7,8 godziny. Zwraca uwagę też bardzo duża różnica pomiędzy średnią liczbą godzin pracy polskich kobiet i kobiet w Europie Zachodniej (5,4 godziny).

Wykres 6. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu (główne miejsce pracy) według płci w latach 2004–2012

* m – mężczyźni; k – kobiety.

Źródło: jak pod wykresem 3.

Zróznicowanie to łatwo wytłumaczyć bardzo dużym odsetkiem kobiet pracujących na niepełny etat w starych państwach członkowskich. W 2012 r. w państwach UE-27 pracę w niepełnym wymiarze czasu pracy wykonywało 32,6% kobiet i tylko 9,5% mężczyzn, natomiast dla UE-15 wielkości te wyniosły odpowiednio 38,2% i 10,4%. Na przykład w Holandii aż 77,0% kobiet pracowało na niepełnym etacie, podczas gdy odsetek mężczyzn wyniósł 25,4%. Więcej kobiet niż mężczyzn pracuje na niepełnym etacie także w nowych państwach członkowskich, ale różnice są znacznie mniejsze: w 2012 r. średnia dla kobiet w UE-12 wyniosła 11,7%, dla mężczyzn – 5,8%. W Polsce pracowało na niepełnym etacie 11,3% kobiet i 5,2% mężczyzn¹⁴.

Dane o przeciętnej liczbie przepracowanych godzin według pracy w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy pokazują, że różnice pomiędzy płciami są mniejsze, szczególnie w starych państwach członkowskich.

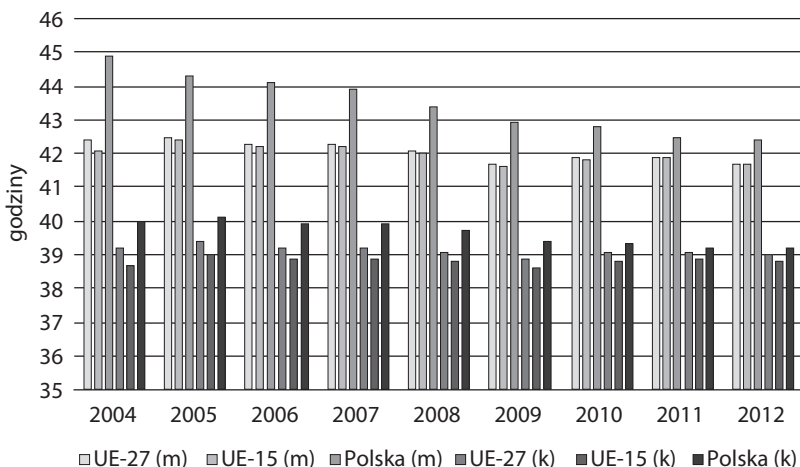
W Polsce, podobnie jak w całej UE, liczba godzin pracy w pełnym wymiarze czasu pracy ulegała w latach 2004–2012 zmniejszeniu dla obu płci,

¹⁴ *Part-time employment as percentage of total employment, by sex and age (%)*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppga&lang=en [dostęp: 15 września 2013 r.].

ale spadek był większy w przypadku mężczyzn niż kobiet (wykres 7). Pomimo to różnica na korzyść mężczyzn była w 2012 r. większa w Polsce (3,2 godziny) niż w krajach UE-15 (2,9 godziny), w których liczba godzin pracy mężczyzn zmniejszała się z pewnymi wahaniami, a godziny pracy kobiet nie ulegały istotnym zmianom.

Polskę na tle krajów Europy Środkowo-Wschodniej charakteryzowało w 2012 r. największe zróżnicowanie godzin pracy według płci (na Węgrzech było to 0,4 godziny, w Bułgarii 0,5 godziny i w pozostałych krajach poniżej 2 godzin, z wyjątkiem Czech z różnicą 2,8 godziny). W całej Unii Europejskiej różnica pomiędzy płciami była większa niż w Polsce tylko w Irlandii (5,1 godziny), Wielkiej Brytanii (3,7 godziny) i we Włoszech (3,4 godziny).

Wykres 7. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy (główne miejsce pracy) według płci w latach 2004–2012

* m – mężczyźni; k – kobiety.

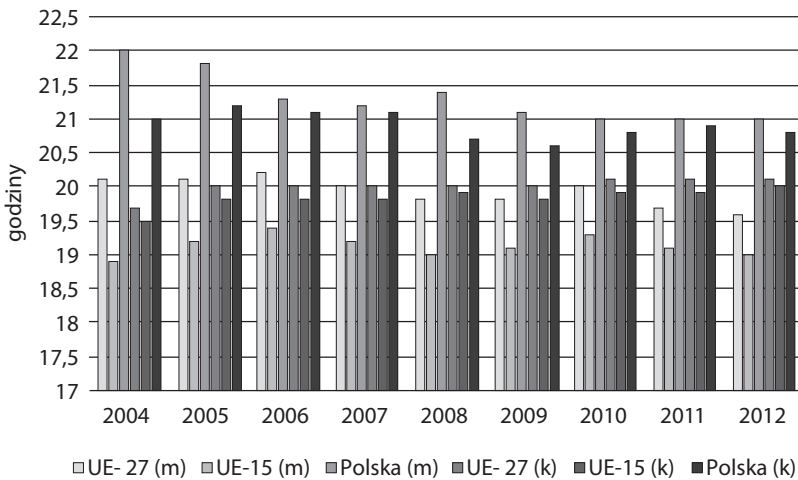
Źródło: jak pod wykresem 3.

W analizowanym okresie polscy mężczyźni i polskie kobiety pracowali więcej godzin na pełny etat niż mężczyźni i kobiety w całej UE i w starych państwach członkowskich, z tym że w przypadku kobiet różnica była mniejsza.

W Polsce praca w niepełnym wymiarze czasu była intensywniejsza dla obu płci niż w starych państwach UE i w całej Unii (wykres 8). W krajach

UE-15 czas pracy kobiet był dłuższy niż mężczyzn, zaś na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej to mężczyźni często pracowali więcej godzin na niepełny etat niż kobiety (z wyjątkiem Czech i Słowenii). Takie zjawisko występowało też w Polsce: przez cały analizowany okres różnica na korzyść mężczyzn utrzymywała się, chociaż w 2012 r. była niewielka (mężczyźni – 21,0, kobiety – 20,8). Ale np. w Rumunii mężczyźni pracowali na niepełnym etacie o 3,8 godziny więcej niż kobiety.

Wykres 8. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w niepełnym wymiarze czasu pracy (główne miejsce pracy) według płci w latach 2004–2012

* m – mężczyźni; k – kobiety.

Źródło: jak pod wykresem 3.

Interesująca jest też różnica w trendach. W Polsce zmniejszała się liczba godzin pracy kobiet na niepełnym etacie, a na poziomie średnich dla UE-27 i UE-15 liczba godzin pracy kobiet zwiększała się.

W tabeli 3 zaprezentowano szczegółowe dane dla 2012 r. odnoszące się do omówionych zróżnicowań czasu pracy według pracy w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy oraz według płci (kraje zostały uporządkowane alfabetycznie).

Tabela 3. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w 2012 r. pracy w pełnym/niepełnym wymiarze czasu pracy i według płci (główne miejsce pracy)

Kraj	Pracujący na cały etat			Pracujący na niepełny etat		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
UE-27	40,7	41,7	39,0	20,0	19,6	20,1
UE-15	40,7	41,7	38,8	19,7	19,0	20,0
Austria	41,7	42,4	40,3	20,1	18,2	20,6
Belgia	41,1	42,1	39,1	23,2	23,2	23,2
Bułgaria	40,5	40,8	40,3	20,1	20,9	19,5
Cypr	40,9	41,7	39,9	19,4	19,2	19,6
Czechy	41,1	42,2	39,4	20,7	20,3	20,8
Dania	39,6	40,8	37,8	19,4	16,1	21,0
Estonia	40,3	40,9	39,6	20,5	20,5	20,5
Finlandia	38,7	40,2	36,9	20,0	19,4	20,3
Francja	39,6	40,7	37,9	22,5	21,5	22,7
Grecja	42,6	43,7	40,7	20,0	20,3	19,8
Hiszpania	40,6	41,5	39,2	18,1	18,0	18,2
Holandia	41,3	41,8	39,4	21,0	20,9	21,0
Irlandia	39,8	41,7	36,6	19,0	16,9	18,5
Litwa	39,8	40,2	39,3	21,8	22,2	21,5
Luksemburg	41,8	42,5	40,4	22,1	20,1	22,5
Łotwa	40,1	40,5	39,7	21,0	21,2	20,9
Malta	40,4	41,4	39,1	20,5	20,2	20,6
Niemcy	41,6	42,5	40,0	18,3	16,9	18,7
Polska	41,0	42,4	39,2	20,9	21,0	20,8
Portugalia	41,5	42,5	40,2	15,8	15,8	15,8
Rumunia	40,5	41,1	39,8	26,4	28,3	24,5
Słowacja	40,4	41,2	39,3	19,4	19,8	19,2
Słowenia	40,6	41,2	39,8	19,3	18,5	19,8
Szwecja	39,6	40,3	38,4	23,6	21,6	24,5
Węgry	39,6	40,3	38,9	22,9	23,3	22,6
Wielka Brytania	41,3	42,6	38,9	18,7	18,3	18,8
Włochy	39,5	40,7	37,3	21,0	21,0	21,0

Źródło: jak pod wykresem 3.

Czas przepracowany w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy według statusu zatrudnienia

Zgodnie z Międzynarodową Klasyfikacją Statusu Zatrudnienia (International Classification of Status in Employment, ICSE), stosowaną w badaniach siły roboczej – LFS, wyróżnia się następujące kategorie pracujących:

- **pracujący na własny rachunek**, tj. osoba, która prowadzi własną działalność gospodarczą, z rozróżnieniem na dwie podkategorie:

pracodawca – osoba, która prowadzi własną działalność gospodarczą i zatrudnia co najmniej jednego pracownika najemnego, oraz **pracujący na własny rachunek niezatrudniający pracowników** – osoba, która prowadzi własną działalność gospodarczą i nie zatrudnia pracowników,

- **pracownik najemny**, tj. osoba zatrudniona na podstawie stosunku pracy w przedsiębiorstwie publicznym lub u pracodawcy prywatnego,
- **pomagający bezpłatnie członek rodziny**, tj. osoba, która bez umownego wynagrodzenia pomaga w prowadzeniu rodzinnej działalności gospodarczej.

W niniejszym artykule za podstawę analizy przyjęto wyżej wskazane kategorie pracujących, z tym że zrezygnowano z kategorii „pracujący na własny rachunek” na rzecz wyodrębnionych w bazie Eurostatu podkategorii „pracodawca” i „pracujący na własny rachunek niezatrudniający pracowników”¹⁵. Ta ostatnia podkategoria w tabelach została nazwana „samozatrudnieni”.

Na wstępie warto zauważyć, że w Polsce struktura pracujących według statusu zatrudnienia istotnie różni się od struktury pracujących w starych państwach członkowskich UE (wykres 9). Tylko odsetek pracodawców w Polsce jest zbliżony do udziału pracodawców w strukturze pracujących krajów UE-15. W Polsce wyższy jest odsetek osób samozatrudnionych i znacznie niższy odsetek pracowników najemnych¹⁶. Zjawisko wypierania pracy najemnej przez samozatrudnienie występuje także w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej, ale w naszym kraju jego skala jest większa. Ponadto w krajach tego regionu, w tym i w Polsce, większy odsetek pracujących jest kwalifikowanych jako pomagający członkowie rodzin. W Polsce związani są oni przede wszystkim z pracą w rolnictwie¹⁷.

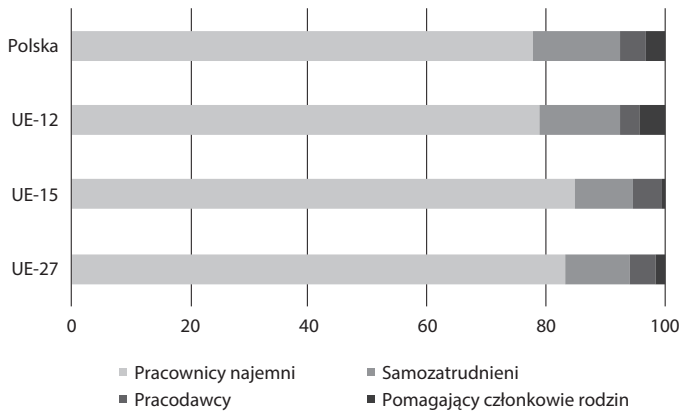
Analizując czas pracy według statusu zatrudnienia, należy też mieć na uwadze, że czas pracy pracowników najemnych jest regulowany prawnie,

¹⁵ W publikowanych przez GUS wynikach BAEL występuje też tylko zbiorcza kategoria „pracujący na własny rachunek”.

¹⁶ Według danych Eurostatu w 2012 r. w Polsce przeciętna liczba osób pracujących w wieku 15 lat i więcej wyniosła 15 590,7 tys., w tej liczbie było: 12 099,3 tys. pracowników najemnych; 2291,9 tys. samozatrudnionych; 650,1 tys. pracodawców i 549,4 tys. pomagających członków rodzin.

¹⁷ Według danych BAEL za IV kwartał 2012 r. ogólna liczba pomagających członków rodzin wynosiła 549 tys., w tym 454 tys. osób było zatrudnionych w sekcji „Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo”. Zob. *Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2012 r.*, GUS, Warszawa 2013, s. 204–205.

Wykres 9. Struktura pracujących według statusu zatrudnienia w 2012 r.
(%)

Źródło: na podstawie danych Eurostatu, *Employment by sex, age and professional status (1 000)*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_egaps&lang=en [dostęp: 21 września 2013 r.].

natomiast pozostałe kategorie (pracodawcy, samozatrudnieni i pomagający członkowie rodzin) nie podlegają żadnym regulacjom, sami mogą decydować o długości czasu pracy.

Na poziomie całej Unii Europejskiej oraz UE-15 w latach 2004–2012 niezmiennie grupą deklarującą w badaniach największą liczbę przepracowanych w tygodniu godzin byli pracodawcy (wykres 11). Następne miejsca przypadają samozatrudnionym (wykres 12), pomagającym członkom rodziny (wykres 13) i na końcu pracownikom najemnym (wykres 10). W Polsce podobna kolejność występowała do 2009 r. Od roku 2010 pracownicy najemni wyprzedzili pomagających członków rodziny.

Na poziomie całej UE-27 w liczbie przepracowanych godzin wystąpiły tendencje spadkowe w przypadku osób samozatrudnionych, pomagających członków rodziny i pracodawców. Czas pracy pracowników najemnych zmienił się w przedziale 41,1–39,5 godziny. Podobne tendencje pokazują dane dla państw UE-15, z tym że spadek w tych krajach był mniejszy, a godziny pracy pracowników najemnych wahały się od 39,2 do 39,8 godziny. Na średniej dla UE-27 zaważyły więc silniejsze trendy spadkowe w nowych państwach członkowskich.

W porównaniu ze średnimi dla UE-27 i UE-15 Polskę charakteryzuje znacznie wyraźniejsza tendencja spadkowa liczby godzin pracy samozatrud-

nionych, pracodawców i pomagających członków rodziny oraz zmniejszenie się liczby godzin pracy także w przypadku pracowników najemnych.

W analizowanym okresie w Polsce szczególnie duży spadek liczby godzin dotyczył samozatrudnionych i pracodawców. Liczba przepracowanych godzin obniżyła się odpowiednio o 5,2 godziny i 4,3 godziny. Jeśli jeszcze w latach 2004–2005 pracodawcy i samozatrudnieni pracowali nie mniej, a nawet więcej niż ich odpowiednicy w całej Unii i w krajach Europy Zachodniej, to od 2006 r. przeciętna liczba przepracowanych przez nich godzin wynosiła poniżej średnich dla tych krajów. Przez cały okres poniżej średnich wskaźników znajdowała się w Polsce liczba godzin przepracowanych przez pomagających członków rodziny. Zwiększył się dystans tej kategorii pracujących do ich odpowiedników w UE-15, ale zmniejszył się w stosunku do średniej dla UE-27. Przeciętna liczba przepracowanych godzin zmniejszyła się o 3,7 godziny.

Dla pracowników najemnych spadek liczby godzin pracy był znacznie niższy (1 godzina – licząc od najwyższych wartości z lat 2005–2006 i 0,8 godziny od 2004 r.). Była to jedyna kategoria wśród polskich pracujących, która przez okres 2004–2012 pracowała więcej godzin niż przeciętnie w całej Unii Europejskiej i w starych państwach członkowskich.

Wskazane wyżej trendy ukształtowały w 2012 r. następującą sytuację Polski na tle państw członkowskich Unii Europejskiej:

- pracownicy najemni pracowali o 0,7 godziny dłużej niż pracownicy w krajach UE-15 i o 0,5 godziny dłużej niż średnia dla UE-27,
- samozatrudnieni pracowali 1,3 godziny krócej niż w krajach UE-15 i o 0,6 krócej niż przeciętnie w UE-27,
- pracodawcy pracowali krócej o 2,9 godziny niż pracodawcy z krajów UE-15 i 2,1 godziny krócej w porównaniu z całą UE,
- pomagający członkowie rodzin pracowali krócej o 5,9 godziny niż ich odpowiednicy w krajach UE-15 i o 0,5 godziny krócej niż średnio w całej UE.

Zwraca szczególną uwagę zjawisko polegające na tym, że różnica w liczbie przepracowanych godzin przez pracodawców i pracowników najemnych w Polsce znacznie zmniejszyła się (w 2004 r. wynosiła 10,8 godziny, a w 2012 r. 7,3 godziny), podczas gdy w krajach UE-15, pomimo spadku liczby godzin pracy pracodawców, różnica pozostawała nadal duża (11,6 godziny w 2004 r. i 10,9 godziny w 2012 r.).

Mała liczba godzin pracy pracodawców i niewielka różnica w godzinach pracy pomiędzy nimi a pracownikami jest bardzo charakterystyczna dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej. W 2012 r. polscy pracodawcy pra-

cowali krócej tylko w porównaniu z czeskimi (48 godzin). Najmniej godzin pracy dla pracodawców w całej Unii Europejskiej odnotowano na Łotwie (40,6 godziny), a w pozostałych krajach Europy Środkowo-Wschodniej liczba godzin pracy też była niska (Litwa – 40,9; Węgry – 42,2; Estonia – 42,8; Bułgaria – 43,3; Rumunia – 44,6; Słowenia – 44,9 i Słowacja – 45,4). W rezultacie, szczególnie w krajach bałtyckich, liczba przepracowanych godzin przez pracodawców niewiele odbiegała od liczby godzin pracy pracowników najemnych.

Na poziomie całej UE w 2012 r. rekordzistami wśród pracodawców byli pracodawcy z Belgii – 58,7 godziny. Kolejne miejsca zajęli pracodawcy z Francji i Austrii – 52,9 godziny, a następnie z Niemiec – 52,2, Luksemburga – 51,7 i Danii – 51,2.

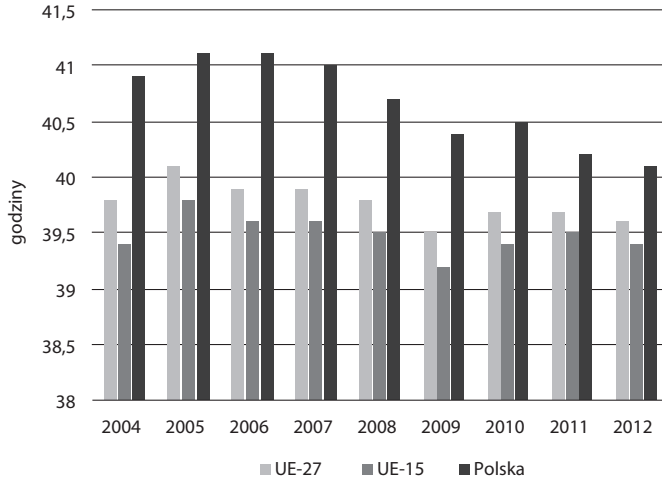
Wśród pracowników najemnych polscy pracownicy w 2012 r. mieścili się w pierwszej dziesiątce krajów o największej liczbie godzin pracy. Wyraźnie na czele były dwa kraje – Rumunia (41,2) i Luksemburg (41,1), które wyprzedziły Wielką Brytanię (40,8), Niemcy (40,5), Cypr (40,3) i Bułgarię (40,2). Najkrócej pracowali Finowie (37,6), Francuzi (37,9), Włosi (38,0), Belgowie (38,2) i Irlandczycy (38,3).

Liczba godzin pracy samozatrudnionych była w 2012 r. największa w Belgii (54,0), a następnie w Austrii (49,7), Francji (49,5), Portugalii (47,3), Grecji (46,8) oraz w Niemczech i Luksemburgu (46,7). Spośród państw Europy Środkowo-Wschodniej do czołówki należała tylko Słowenia (46,6). Polska sytuowała się na niskiej pozycji, ale szczególnie mała liczba godzin pracy samozatrudnionych charakteryzowała inne kraje Europy Środkowo-Wschodniej (Rumunia – 39,8; Węgry – 40,8; Litwa – 41,3; Łotwa 41,8; Estonia – 41,9), od których niewiele odbiegał Cypr (42,3) i Włochy (42,6).

Jeśli chodzi o liczbę godzin pracy pomagających członków rodzin, to wyniki badań nie są dostępne dla wszystkich krajów, a część wyników jest oznaczona przez Eurostat jako mało wiarygodna¹⁸. W 2012 r. najwięcej godzin ta kategoria przepracowała w Portugalii (53,1), Francji (51,6) i Belgii (51,5), a najmniej w Rumunii (36,0), Polsce (39,7), Wielkiej Brytanii (40,1) i na Węgrzech (40,5).

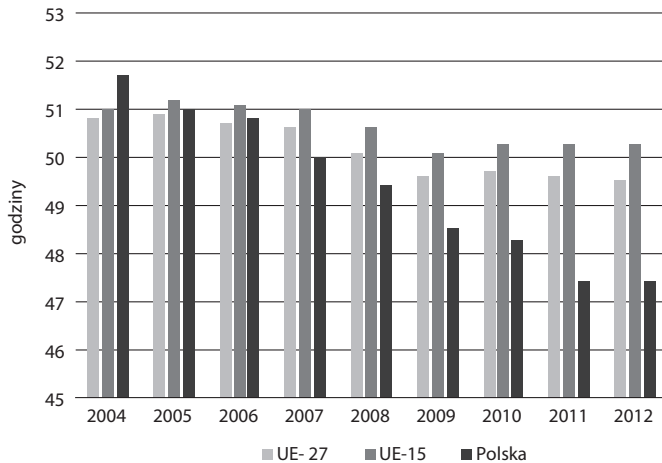
¹⁸ W 2012 r. Eurostat oznaczył jako mało wiarygodne wyniki dla Wielkiej Brytanii, Finlandii i Szwecji.

Wykres 10. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez pracowników najemnych (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

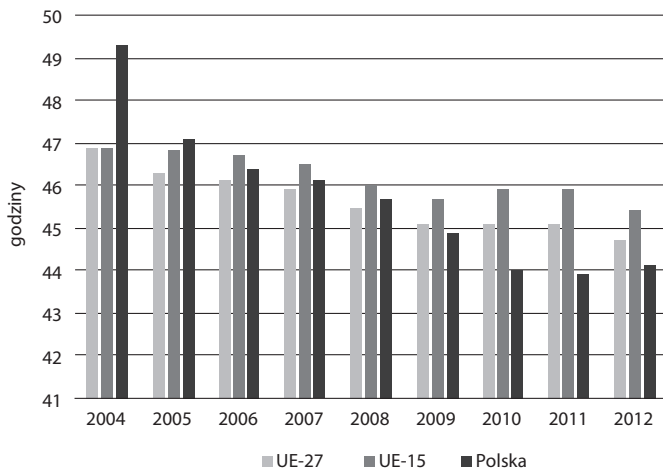
Źródło: na podstawie danych Eurostatu, *Average number of actual weekly hours of work in main job, by sex, professional status, full-time/part-time and occupation (hours)*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> [dostęp: 21 września 2013 r.].

Wykres 11. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez pracodawców (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

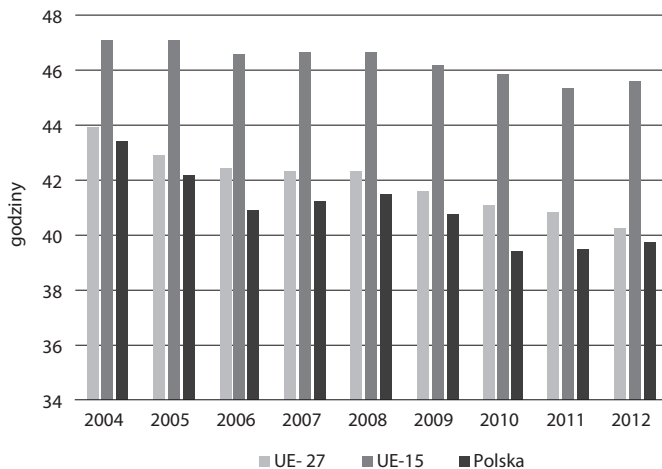
Źródło: jak pod wykresem 10.

Wykres 12. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez samozatrudnionych (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

Źródło: jak pod wykresem 10.

Wykres 13. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez pomagających członków rodzin (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

Źródło: jak pod wykresem 10.

Czas przepracowany w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy według wybranych grup zawodów

W badaniach LFS do 2010 r. stosowana była „Międzynarodowa Klasyfikacja Zawodów, ISCO-88” (International Standard Classification of Occupations, ISCO-88). Od 2011 r. stosowana jest bardziej szczegółowa klasyfikacja ISCO-08. Zmiana ta została zaznaczona w danych Eurostatu jako „przerwa w szeregach czasowych”.

W artykule uwzględniono wszystkie grupy zawodowe, dla których Eurostat zbiera dane z wyjątkiem grupy siły zbrojne, klasyfikującej żołnierzy zawodowych¹⁹.

Analizą objęto następujące grupy zawodowe:

- przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy (wykres 14),
- specjaliści (wykres 15),
- technicy i inny średni personel (wykres 16),
- pracownicy biurowi (wykres 17),
- pracownicy usług i sprzedawcy (wykres 18),
- rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy (wykres 19),
- robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (wykres 20),
- operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (wykres 21),
- pracownicy przy pracach prostych (wykres 22).

Faktycznie przepracowany tygodniowy czas pracy w pełnym wymiarze czasu pracy kształtował się bardzo odmiennie w zależności od wykonywanego zawodu. Na poziomie całej Unii Europejskiej najwięcej godzin pracy deklarowali w całym okresie 2004–2012 przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy (46,9–45,4 godziny) oraz rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy (46,5–44,3), najmniej zaś pracownicy biurowi (38,5–38,2) i pracownicy przy pracach prostych (39,8–38,9). Podobnie wyglądała sytuacja w krajach UE-15, z tym że rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy (48,5–48,3) wyprzedzili przedstawiciele władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników (47,3–46,1). Należy zauważyć, że grupa zawodowa przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy tym się odróżnia od innych grup zawodowych, że w przypadku zatrudnienia w charakterze pracowników najemnych czas pracy nie podlega ścisłej reglamentacji ze

¹⁹ Ogólną charakterystykę grup zawodowych jak i szczegółową klasyfikację zawiera załącznik do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 12 listopada 2012 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy (Dz.U. poz. 1268).

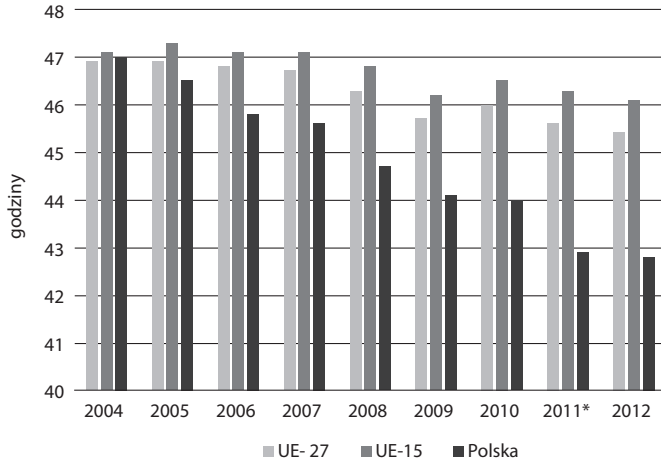
względu na rodzaj ciążących na nich obowiązków. Ich czas pracy zdeterminowany jest rodzajem i złożonością zadań, którym powinni z racji przyjętej funkcji podołać. Przepisy dyrektywy 2003/88/WE przewidziały dla tej grupy odstępstwa od zasad określonych w dyrektywie.

Na poziomie wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej zauważalna jest wyraźna tendencja spadkowa w liczbie przepracowanych godzin pracy tylko w następujących grupach zawodowych: przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy; rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy; pracownicy przy pracach prostych oraz robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy. W starych państwach członkowskich zmniejszenie liczby przepracowanych godzin dotyczyło tych samych grup zawodowych oprócz rolników, ogrodników, leśników i rybaków. Dla pozostałych grup zawodowych przeciętna liczba godzin pracy na poziomie UE-27 i UE-15 ulegała wahaniom w niewielkich przedziałach, które nie układały się w jednoznaczne tendencje spadkowe, na co mogła oddziaływać koniunktura gospodarcza.

W Polsce w latach 2004–2012 w liczbie przepracowanych godzin również przodowali przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy (47,0–42,8 godziny) oraz rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy (48,3–42,7), natomiast grupą zawodową o najmniejszej liczbie przepracowanych godzin byli specjaliści (38,1–35,5) i, podobnie jak w UE-27 i UE-15, pracownicy biurowi (40,7–39,6).

Polskę w latach 2004–2012 charakteryzowały wyraźne trendy spadkowe liczby przepracowanych godzin dla wszystkich grup zawodowych z wyjątkiem specjalistów, których czas pracy wydłużył się o 2,6 godziny, ale z bardzo niskiego poziomu 35,5 godziny. Największy spadek odnotowali rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy (5,6) oraz przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy (4,2). Znaczne zmniejszenie liczby godzin pracy dotyczyło też pracowników usług i sprzedawców (2,6) oraz operatorów i monterów maszyn i urządzeń (2,2). W pozostałych grupach spadek liczby przepracowanych godzin był mniejszy i wyniósł: 1,2 godziny dla pracowników przy pracach prostych; 1,1 godziny dla pracowników biurowych; 1 godzinę dla techników i innego średniego personelu oraz 0,7 godziny dla robotników przemysłowych i rzemieślników.

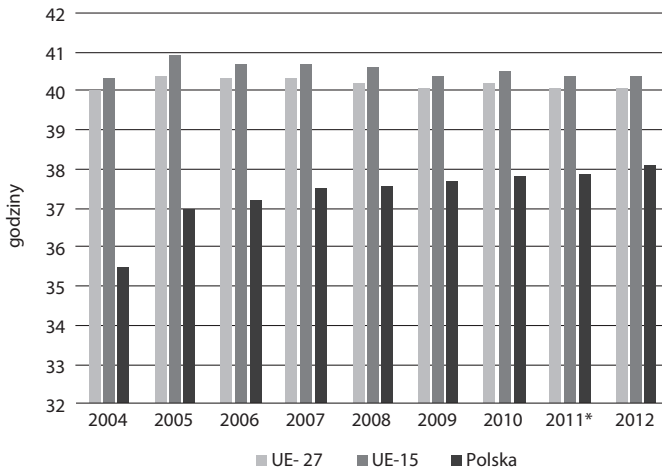
Wykres 14. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

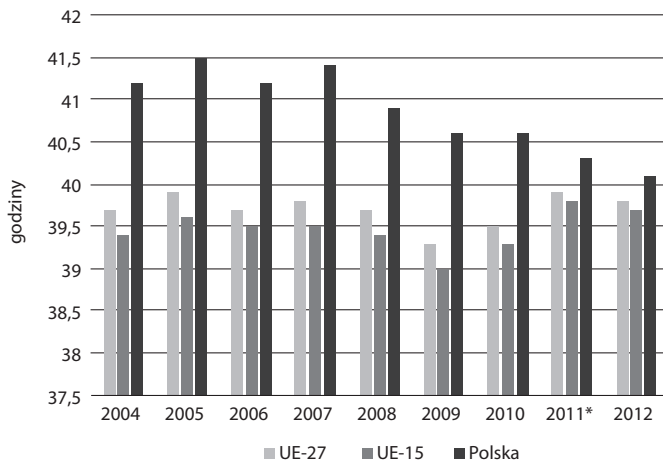
Wykres 15. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez specjalistów (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

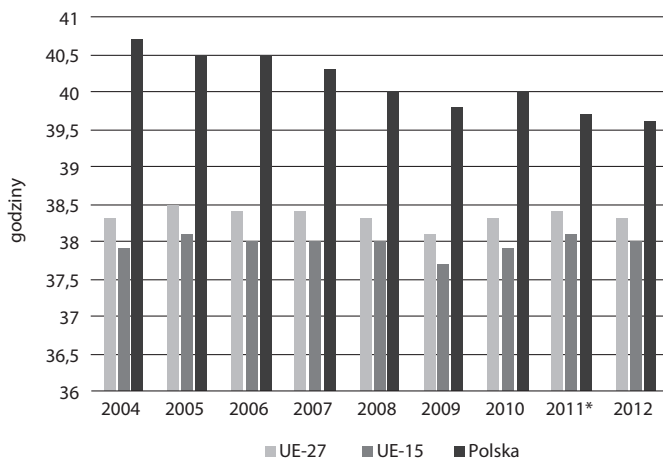
Wykres 16. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez techników i inny średni personel (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

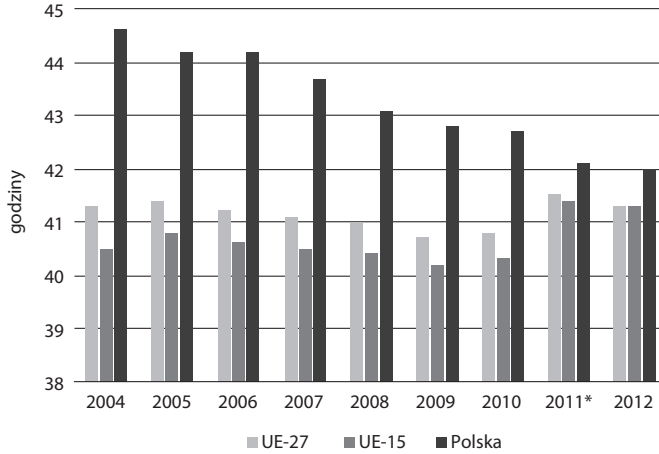
Wykres 17. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez pracowników biurowych (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

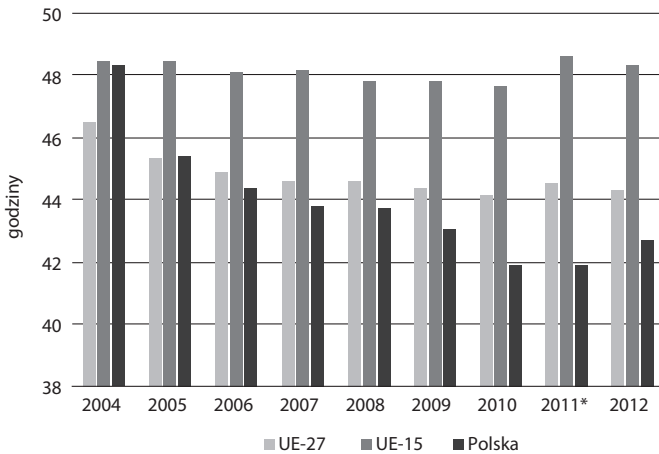
Wykres 18. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez pracowników usług i sprzedawców (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

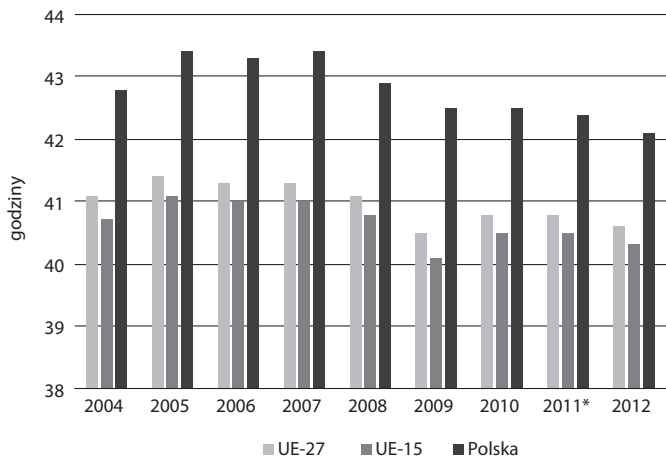
Wykres 19. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez rolników, ogrodników, leśników i rybaków (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

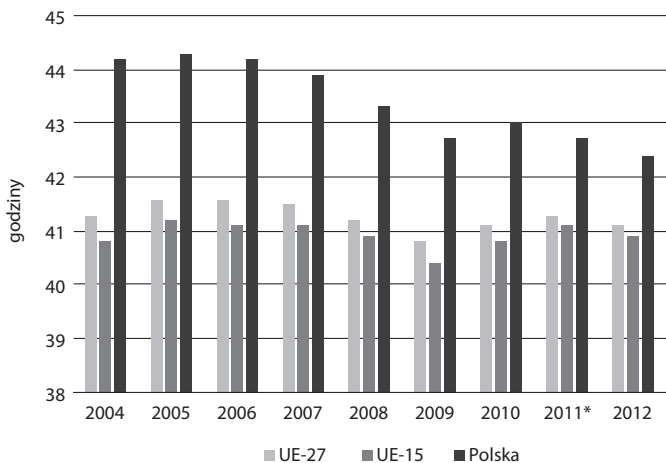
Wykres 20. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez robotników przemysłowych i rzemieślników (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

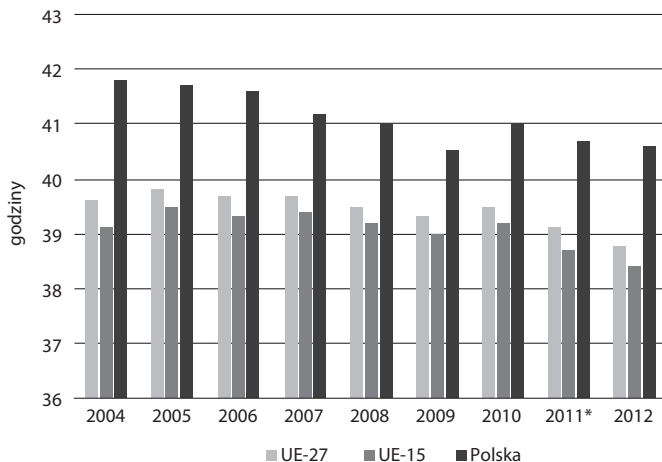
Wykres 21. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez operatorów i monterów maszyn i urządzeń (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

Wykres 22. Przeciętna liczba przepracowanych godzin w tygodniu w pełnym wymiarze czasu pracy przez pracowników przy pracach prostych (główne miejsce pracy) w latach 2004–2012

* Przerwa w szeregach czasowych.

Źródło: jak pod wykresem 10.

Liczba godzin pracy większości grup zawodowych w Polsce była wyższa niż średnie dla tych grup na poziomie UE-27 i UE-15 w całym analizowanym okresie, z wyjątkiem: specjalistów; przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników oraz rolników, ogrodników, leśników i rybaków. W przypadku specjalistów liczba przepracowanych godzin, pomimo istotnego wzrostu, znajdowała się cały czas poniżej średnich. W 2012 r. różnica wynosiła odpowiednio 2,1 godziny i 2,4 godziny i sytuowała polskich specjalistów wśród krajów o najniższej liczbie godzin pracy za Włochami (35,4) i Finlandią (37,2).

Czas pracy przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników oraz rolników, ogrodników, leśników i rybaków w 2004 r. znajdował się na bardzo zbliżonym poziomie do przeciętnych UE-27 i UE-15, ale w następnych latach szybki spadek liczby godzin uplasował te grupy wyraźnie poniżej średnich. W Polsce przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy pracowali w 2012 r. o 2,6 godziny krócej niż ich odpowiednicy w UE-27 i o 3,3 godziny mniej niż w UE-15. Dla rolników, ogrodników, leśników i rybaków liczba przepracowanych godzin była niższa odpowiednio o 1,6 godziny i 5,6 godziny. Obydwie grupy zawodowe na tle wszystkich państw członkowskich UE sytuowały się w 2012 r. na dalekich pozycjach.

Większa dynamika spadku liczby godzin pracy w Polsce niż na poziomie UE-27 i UE-15 spowodowała zmniejszenie dystansu w liczbie przepracowanych godzin pracy w przypadku trzech grup zawodowych (technicy i inny średni personel; pracownicy usług i sprzedawcy oraz operatorzy, monterzy maszyn i urządzeń). Jednak wymienione grupy zawodowe, szczególnie pracownicy usług i sprzedawcy oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń, nadal w 2012 r. plasowały Polskę w czołówce krajów UE o największej liczbie przepracowanych godzin pracy.

Na tle średnich dla UE-27 i UE-15 stosunkowo najmniej poprawiła się w Polsce sytuacja robotników i rzemieślników oraz pracowników przy pracach prostych. W 2012 r. wśród wszystkich krajów Unii Europejskiej polscy robotnicy i rzemieślnicy przepracowali największą liczbę godzin, a pracownicy przy pracach prostych nadal znajdowali się w ścisłej czołówce (za Grecją, Cyprzem i Słowenią). W przypadku pracowników biurowych różnice nie uległy zmniejszeniu i ta grupa zawodowa również w 2012 r. należała do grupy państw o największej liczbie godzin czasu pracy (za Rumunią, Łotwą, Bułgarią, Estonią i Luksemburgiem).

W analizowanym okresie w Polsce nastąpiło zmniejszenie zróżnicowania liczby godzin pracy pomiędzy grupami zawodowymi. W 2004 r. różnica pomiędzy grupą o najdłuższym czasie pracy (rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy) a grupą o najkrótszym czasie pracy (specjaliści) wynosiła 12,8 godziny. W 2012 r. grupą o największej liczbie przepracowanych godzin byli przedstawiciele władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników i grupa ta pracowała tylko o 4,7 godziny więcej niż grupa specjalistów: w 2004 r. różnica pomiędzy tymi grupami wynosiła 11,5 godziny.

W krajach UE-15 natomiast utrzymywało się duże zróżnicowanie w liczbie przepracowanych godzin pomiędzy skrajnymi grupami zawodowymi: 11,1 godziny w 2004 r. i 10,9 godziny w 2012 r. pomiędzy czasem pracy rolników, ogrodników, leśników i rybaków a pracownikami biurowymi. Duże różnice (9,1 i 8,2 godziny) dzieliły też czas pracy przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników od pracowników biurowych. Wśród krajów Europy Zachodniej w latach 2004–2012 zwraca uwagę bardzo zbliżona liczba przepracowanych godzin przez specjalistów oraz przez robotników i rzemieślników. W Polsce, pomimo wzrostu liczby godzin pracy specjalistów, dystans pomiędzy tymi grupami pozostał bardzo duży (4,0 godziny).

Pod względem liczby godzin pracy i zróżnicowań czasu pracy pomiędzy grupami zawodowymi Polska sytuuje się bliżej krajów Europy Środkowo-Wschodniej niż krajów Europy Zachodniej. Znamienne w tych państwach jest bardzo mała liczba przepracowanych godzin przez przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników, z tym że w odróżnieniu

od Polski, przez cały analizowany okres liczba ich godzin pracy była niska i występował niewielki trend spadkowy. W 2012 r. tylko na Słowacji i w Czechach ta grupa zawodowa pracowała dłużej niż w Polsce (43,1 i 44,9 godziny)²⁰. W przypadku specjalistów czas pracy kształtował się również poniżej średniej dla całej UE, ale we wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej był wyższy niż w Polsce²¹. W pozostałych grupach zawodowych liczba przepracowanych godzin sytuowała Polskę na wysokich pozycjach wśród krajów tego regionu. W krajach tych odmiennie niż w Polsce najczęściej największą liczbę godzin pracowali rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy, których czas pracy nie uległ tak dużemu zmniejszeniu jak w naszym kraju.

Czas przepracowany w skali roku

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju publikuje dane statystyczne o rocznej liczbie godzin pracy przepracowanych przez jedną osobę pracującą i przez jednego pracownika najemnego w jej 34 państwach członkowskich²² oraz w Rosji. Wyniki dla poszczególnych krajów opierają się na różnych źródłach danych (rachunki narodowe, szacunki na podstawie LFS), dlatego dane te nie są w pełni porównywalne w poszczególnych latach. Zbiór danych OECD o rocznie przepracowanych godzinach pracy pokazuje przede wszystkim tendencje w tym zakresie na poziomie poszczególnych państw członkowskich i przeciętnej dla OECD.

Analiza średnich dla OECD za lata 2004–2012 wskazuje na spadek liczby rocznie przepracowanych godzin w tym okresie, z tym że spadek ten nastąpił głównie w latach 2005–2009 (z 1804 godzin do 1761 godzin). W 2010 r. liczba godzin wzrosła do 1766 godzin i ustabilizowała się w latach 2011–2012 na poziomie 1765 godzin.

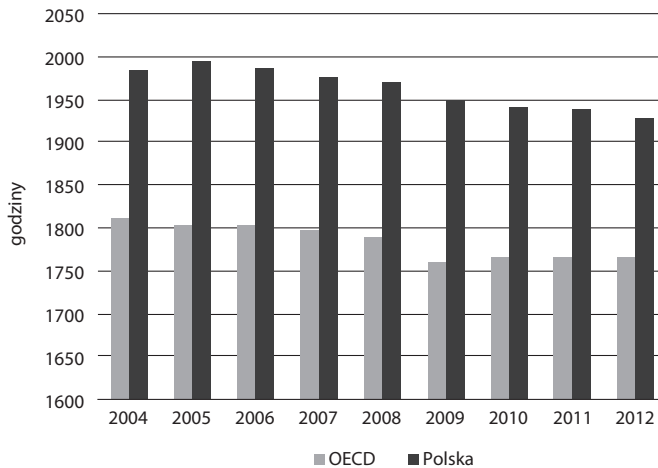
W Polsce w analizowanym okresie liczba godzin pracy znacznie przewyższała średnią dla OECD i poza wzrostem w 2005 r. systematycznie obniżała się: z 1994 godziny do 1929 godzin. Spadek liczby przepracowanych godzin w latach 2004–2012 był wyższy w Polsce (54 godziny) niż średnio dla wszystkich krajów członkowskich OECD (45 godzin).

²⁰ Łotwa – 39,8 godziny; Litwa – 39,9; Bułgaria – 40,3; Węgry – 40,6; Estonia – 40,6; Słowenia – 41,9; Rumunia – 42,8.

²¹ Litwa – 38,3 godz.; Estonia i Węgry – 38,7 godz.; Łotwa – 38,9 godz.; Bułgaria – 39,1 godz.; Słowacja – 39,3 godz.; Słowenia – 39,5 godz.; Rumunia – 40,0 godz.; Czechy – 40,6 godz.;

²² Do OECD należy m.in. 21 państw członkowskich Unii Europejskiej (wszystkie kraje UE-15 i 6 nowych państw członkowskich) oraz Australia, Kanada, Chile, Islandia, Izrael, Japonia, Korea, Meksyk, Nowa Zelandia, Norwegia, Szwajcaria, Turcja i Stany Zjednoczone.

Wykres 23. Przeciętna roczna liczba godzin pracy przypadająca na jedną osobę w krajach OECD i Polsce w latach 2004–2012

Źródło: na podstawie *Average annual hours actually worked*, *OECD Employment and Labour Market Statistics (database)*, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=USLHRS_ [dostęp: 21 września 2013 r.].

W każdym roku analizowanego okresu Polska należała do krajów o najwyższej liczbie przepracowanych godzin, podobnie jak wynikało to z wcześniej omówionych danych Eurostatu.

Dane OECD o liczbie godzin przepracowanych przez pracowników najemnych w poszczególnych krajach potwierdzają też prawidłowość o mniej intensywnej pracy tej kategorii zatrudnionych w porównaniu z osobami pracującymi na własny rachunek (pracodawcy i samozatrudnieni) i pomagającymi członkami rodzin, co wynika z niższej przeciętnej liczby godzin pracy pracowników w porównaniu z przeciętną liczbą dla wszystkich pracujących²³. W 2012 r. polski pracownik najemny przepracował 1893 godziny, tj. o 36 godzin mniej niż wyniosła przeciętna dla ogółu pracujących w Polsce. W 2004 r. różnica ta była mniejsza (26 godzin).

²³ OECD nie publikuje odrębnych danych dla całej kategorii osób pracujących na własny rachunek jak i dla wyodrębnionych podkategorii.

Podsumowanie

Przepisy Kodeksu pracy w Polsce implementują standardy czasu pracy ustalone w dyrektywie 2003/88/WE w taki sposób, że Polska należy do najliczniejszej grupy państw członkowskich UE, w których podstawową normą czasu pracy jest 40-godzinny tydzień pracy (przez pięć dni – od poniedziałku do piątku – po 8 godzin dziennie). Przegląd badań wykonany przez firmę Deloitte Centre for Strategy and Evaluation Services na zlecenie Komisji Europejskiej wskazuje, że z punktu widzenia ochrony bezpieczeństwa i zdrowia pracowników oraz godzenia życia zawodowego z życiem prywatnym takie normy czasu pracy są optymalne²⁴.

W większości krajów UE, szczególnie w starych państwach członkowskich, wymiar czasu pracy jest ustalany w negocjacjach pomiędzy partnerami społecznymi. Tak ustalone normy czasu pracy są z reguły niższe od określonych ustawowo i charakteryzuje je zmienność w czasie oraz zróżnicowanie pomiędzy sektorami gospodarki i grupami pracowników w obrębie kraju.

W Polsce nie ma tradycji regulowania podstawowych norm czasu pracy na mocy układów zbiorowych i porozumień pomiędzy pracodawcami a pracownikami. Tygodniowy wymiar czasu pracy ustalony przepisami prawnymi jest sztywny i sytuuje Polskę wśród krajów o najwyższych normach czasu pracy w tygodniu i w skali roku. Jednakże faktyczny czas pracy pracowników najemnych w Polsce, podobnie jak w większości krajów UE, był wyższy niż standardy ustalone przepisami prawa lub układami i porozumieniami.

W latach 2004–2012 przeciętna liczba przepracowanych godzin przypadająca na jedną osobę pracującą w Polsce była wyższa niż średnie wartości dla całej Unii Europejskiej i starych państw członkowskich. Dane pochodzące z Eurostatu i OECD, obliczane według różnych metodologii i odnoszące się do różnych grup krajów, potwierdzają, że na poziomie przeciętnych tygodniowych i rocznych godzin pracy dla ogółu pracujących, Polacy należą do czołówki najwięcej pracujących.

Należy jednak mieć na uwadze, że przeciętne te mają charakter syntetycznych mierników, które odzwierciedlają przede wszystkim cechy strukturalne gospodarki i zatrudnienia. Na przeciętną liczbę przepracowanych

²⁴ Zob. *Study to support an Impact Assessment on further action at European level regarding Directive 2003/88/EC and the evolution of working time organization. Annex 1 – Study on health and safety aspects of working time*, Deloitte Centre for Strategy and Evaluation Services, 21 grudnia 2010 r., <http://www.ec.europa.eu>.

godzin bardzo silnie wpływa udział zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy w całkowitej liczbie pracujących. W Polsce praca na niepełny etat jest mało rozpowszechniona m.in. z powodu niskiego poziomu wynagrodzeń. Niewielki udział tej grupy pracujących wpływa więc w Polsce na podwyższenie przeciętnej liczby godzin pracy przypadającej na jedną osobę pracującą, szczególnie w stosunku do krajów o dużym odsetku zatrudnienia na niepełny etat (tj. krajów Europy Zachodniej).

Inny czynnik związany ze strukturą osób pracujących, który w Polsce wpływa pozytywnie na liczbę przepracowanych godzin, to duży udział osób samozatrudnionych, pracujących więcej godzin niż wynosi przeciętna dla ogółu pracujących.

Ponadto w Polsce bardzo duży odsetek osób (7,0% w 2012 r.) pracuje w więcej niż w jednym miejscu pracy, czyli zwykle dłużej niż ustawowe 40 godzin tygodniowo. Jest to jeden z najwyższych wskaźników w Unii Europejskiej²⁵ i również sprzyja podwyższeniu przeciętnej liczby przepracowanych godzin, podobnie jak praca w godzinach nadliczbowych.

Dla oceny obciążenia godzinami pracy pojedynczej osoby bardziej miarodajne są dane rozróżniające pracę na pełny i niepełny etat.

W całym analizowanym okresie w Polsce wystąpiła tendencja zmniejszania się liczby przepracowanych godzin, podobnie jak na poziomie przeciętnych dla UE-27 i UE-15. Spadek liczby godzin pracy był w Polsce znacznie większy i w rezultacie przeciętny czas pracy osoby pracującej w pełnym wymiarze bardzo zbliżył się do średnich unijnych, niewiele je przekraczając.

W przypadku pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy wystąpiły odmienne tendencje w Polsce (spadek liczby godzin pracy) i w Unii Europejskiej (wzrost liczby godzin), które w rezultacie również zmniejszyły przewagę Polski. Charakterystyczne jest, że praca na niepełny etat w Polsce, podobnie jak w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, nie jest mocno zdominowana przez kobiety, co jest typowym zjawiskiem w starych państwach członkowskich. Polskę od krajów UE-15 odróżniała też większa liczba godzin pracy mężczyzn niż kobiet w niepełnym wymiarze czasu pracy.

Tendencja spadkowa widoczna była we wszystkich analizowanych przekrojach pracujących w pełnym wymiarze czasu pracy (płeć, status zatrudnienia, grupy zawodowe). W 2012 r. w stosunku do 2004 r. faktyczny

²⁵ W 2012 r. większy niż w Polsce odsetek pracujących w więcej niż w jednym miejscu pracy był tylko w Szwecji (8,5%), w Danii (7,9%) i Holandii (7,3%). Najniższe wskaźniki odnotowano dla Słowacji (1,0%), Słowenii (1,3%), Irlandii i na Węgrzech (2,1%) oraz w Czechach (2,2%) – na podstawie danych Eurostatu, *Employed persons having a second job by sex and professional status (1 000)*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_e2ged&lang=en.

czas pracy był krótszy dla kobiet i mężczyzn, dla pracowników najemnych, pracodawców, samozatrudnionych i pomagających członków rodziny oraz dla wszystkich grup zawodów z wyjątkiem specjalistów. Jest to jedyna grupa zawodowa, której przeciętna liczba godzin pracy wzrosła, ale przez cały analizowany okres polscy specjaliści w pełnym wymiarze czasu pracy pracowali mniej niż wynosiły przeciętne wartości dla UE-27 i UE-15.

Spadek liczby przepracowanych godzin nie był równomierny. W przekroju płci bardziej uwidocznił się w przypadku mężczyzn niż kobiet. W latach 2004–2012 Polskę charakteryzowała jedna z największych różnic w godzinach pracy mężczyzn i kobiet w Unii Europejskiej.

Tendencja spadkowa liczby przepracowanych godzin wśród pracujących według statusu zatrudnienia szczególnie silna była dla samozatrudnionych, pracodawców oraz dla pomagających członków rodziny, która to kategoria jest w Polsce powiązana przede wszystkim z pracą w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Najmniejszy spadek liczby przepracowanych godzin dotyczył pracowników najemnych.

Wśród grup zawodowych spadek był największy dla przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników oraz dla rolników, ogrodników, leśników i rybaków. W analizowanym okresie czas pracy najmniej skrócił się robotnikom i rzemieślnikom oraz pracownikom przy pracach prostych.

Znaczne tendencje spadkowe w przepracowanej liczbie godzin uplasowały w 2012 r. niektóre grupy pracujących w Polsce poniżej średnich dla całej Unii Europejskiej i dla starych państw członkowskich. Zjawisko to dotyczyło pracodawców i samozatrudnionych, a z grup zawodowych – przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników oraz rolników, ogrodników, leśników i rybaków. Wymienione grupy jeszcze w 2004 r. pracowały nie mniej niż ich odpowiednicy w krajach Europy Zachodniej.

O ile spadek liczby godzin pracy grupy zawodów związanych z rolnictwem można wiązać ze zmianami w polskim rolnictwie i jego specyfiką (ukryte bezrobocie), o tyle w pozostałych przypadkach trudno o jednoznaczne interpretacje bez dalszych badań. Grupy te łączy jedna cecha – posiadają autonomię w zakresie czasu pracy. Na poziomie analizy danych statystycznych można jedynie wskazać w tym przypadku na zjawisko zbliżania się Polski do krajów Europy Środkowo-Wschodniej, w których różnice w czasie pracy pomiędzy pracodawcami a pracownikami najemnymi oraz między przedstawicielami władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników a pozostałymi grupami zawodowymi przez cały analizowany okres były dużo mniejsze niż w krajach Europy Zachodniej.

Analiza danych statystycznych pokazuje, że faktyczny czas pracy Polaków zmniejszył się w latach 2004–2012. Jeżeli potraktować spadek liczby godzin pracy jako wskaźnik postępu w rozwoju społeczno-ekonomicznym, to taki postęp w Polsce nastąpił, chociaż rozkład korzystnych zmian jest mocno zróżnicowany dla poszczególnych grup pracujących.

Bibliografia

- Aktywność ekonomiczna Ludności Polski IV kwartał 2012 r.*, GUS, Warszawa 2013.
- Average annual hours actually worked*, *OECD Employment and Labour Market Statistics (database)*, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=USLHRS_.
- Average number of actual weekly hours of work in main job, by sex, professional status, full-time/part-time and occupation (hours)*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
- Czas pracy*, L. Florek (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Development in collectively agreed working time 2012*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn1305017s/>.
- Dyrektywa 2003/88/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 4 listopada 2003 r. dotycząca niektórych aspektów organizacji czasu pracy (Dz.Urz. UE L 299 z 18 listopada 2003 r., s. 9).
- EU labour force survey – methodology*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/EU_labour_force_survey_-_methodology.
- G. Jabłońska, *Ile pracują Europejczycy? Fakty i mity o czasie pracy w Europie*, <http://www.rynekpracy.pl>.
- Online OECD Employment Database, <http://www.oecd.org/employment/emp/onlineoecdemploymentdatabase.htm#workingtime>.
- A. Sobczyk, *Zasady prawnej regulacji czasu pracy*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2005.
- Study to support an Impact Assessment on further action at European level regarding Directive 2003/88/EC and the evolution of working time organization. Annex 1 – Study on health and safety aspects of working time*, Deloitte Centre for Strategy and Evaluation Services, 21 grudnia 2010 r., <http://www.ec.europa.eu>.
- Working time developments 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011*, eiro online, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies>.
- Working time in the EU*, European Foundations of the Improvement of Living and Working Conditions, 2012, <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/45/en/1/EF1145EN.pdf>.